

Мельпомена ПростоНеба: сон осінньої ночі

Юлій Швець

Лариса Кадірова у виставі «Не плаче за мною ніколи» за твором Марії Матіос. Херсонський театр ім. М. Куліша і Національний театр ім. І. Франка.

композитор написав плетиво різнобарвних, як полум'яно-експресивних, так і лірично-меланхолійних мелодій. Це той випадок, коли музика не тільки посилює емоції героїв і відтіняє події, а й є повноправним співавтором стрічки. Як зауважив актор Тім Рот, «саме музика є головним героєм фільму, а вже на другому плані історія братів і загадка зникнення одного з них». І це слушно: пронизлива «Пісня імен», почута скрипалем, кардинально змінює його долю. І ще важлива деталь: актор Джона Гавер-Кінг прожив цей епізод настільки вражаюче сильно, тому що в долі його родини і родини його героя є спільне: дідусь і бабуся актора по матері перебували в 1939 році у Варшавському гетто, звідки їм вдалося втекти.

Кінороман Франсуа Жерара має безперечну художню цінність, а, окрім цього, має ознаки біблійної притчі. Особиста драма талановитого скрипалю набуває загальнолюдського звучання.

Якщо головний герой фільму – музика, а точніше, «Пісня імен», то головні питання, як часто буває в житті, далеко не очевидні і залишаються відкритими. Чи правильно вчинив Довидл, адже його батько мріяв, щоб син став знаним скрипалем? Чи справді саме цей вибір і є даниною шани батькам? Чи можна вважати його вчинок зрадою Мотла і його батька? Як можна бути таким невдячним людям, що дбали про тебе чи не краще від батьків і доклали скільки зусиль для розвитку таланту й реалізації творчого потенціалу? На останні два питання наважимося дати свою відповідь.

Під час Другої Світової війни найбільших втрат від Голокосту зазнали євреї країн Східної Європи. А якщо згадати, скільки ще трагедій, крім Голокосту, – війн, геноцидів, голодоморів, випало на долю мешканців цих країн порівняно з країнами Західної та Північної Європи? Тому добрим і порядним людям, якими є англієць Мотл і його батько, що звикли до відносно спокійного життя в комфортних умовах, у крові яких не закарбовано цих жахів, для яких успіх у кар'єрі є однією з найбажаніших чеснот, – украй важливо зрозуміти зухвалий, на їхній погляд, вчинок скрипалю. Адже Довидл за походженням польський єврей. Так, він був вихований у культурній і забезпеченій англійській родині, але в цьому лондонському середовищі сформувалася його особистість, а серце його залишилося у Варшаві, з батьками і сестрами. Тож він пішов за покликом серця. Тому в цьому контексті вчинок Довидла зрозумілий. Метафорично кажучи: з точки зору людської логіки, особливо сучасної, для якої найвищим досягненням є кар'єрний успіх і кількість матеріальних благ, цей вчинок підпадає осуду і здається абсурдним, а ось із точки зору логіки вічної і неспростовної, де дух і його цінності завжди будуть важливішими, ніж забаганки тіла, – він природний і виправданий.

Утім, окрім цих ключових проблем, фільм порушує й багато інших, пов'язаних з мистецтвом, з людськими стосунками, втім, кожен глядач, напевно, знайде свої відповіді на ці непрості життєві питання.

Міжнародний театральний фестиваль «Мельпомена Таврії» пройшов восени на відкритих майданчиках у форматі офлайн. Рішення авторитетного журі й херсонський фестиваль у цілому, героїчно проведений поміж двох хвиль пандемії командою Олександра Книги, викликають повагу, навіть захоплення.

Замість десяти днів, як це було у травні, у вересні 2020-го «Мельпомена» тривала всього чотири. Через карантинні обмеження до програми увійшли вистави лише одинадцяти театрів із шести міст України (Київ, Миколаїв, Херсон, Одеса, Харків, Маріуполь), адаптовані під відкриті майданчики. Тож аналізувати повноту і якість художнього образу було складно. Тому головних відзнак (зокрема за найкращу сценічну роботу й режисуру) не присуджували. І все ж акторські роботи журі розгледіло і не поскупилося на нагороди.

Відзнаку за найкращу жіночу роль отримала Лариса Кадірова, народна артистка України, в спільному проєкті Херсонського музично-драматичного театру ім. М. Куліша та Національного театру ім. І. Франка «Не плаче за мною ніколи» за твором Марії Матіос (режисер Сергій Павлюк). Нагороду за найкращу чоловічу роль присудили Віталію Бондареву, заслуженому артисту України, акторові театру Одеського розливу «ЛанжеронЪ» (Харків) за моновиставу «Моня» за твором Е. Севели (режисерка Галина Панібратець). Виставу «Сон літньої ночі» В. Шекспіра (постановка Євгена Резніченка) Херсонського теа-

Сцена з вистави «Сон літньої ночі» Вільяма Шекспіра.
Режисер Євген Резніченко. Херсонський театр ім. М. Куліша.

тру ім. М. Куліша, в якій творчо використано природний ландшафт бази відпочинку «Чумацька криниця», удостоєно відзнаки за «Творчий діалог мистецтва і природи». У категорії «Найкраща жіноча / чоловіча роль другого плану» за ролі Пака і Горошка у цій виставі нагородили отримали Вікторія Кирильченко й Сергій Мевша. Найкращим акторським ансамблем визнано акторів Дикого театру (Київ) у виставі «Кайдаші 2.0» за п'єсою Наталії Ворожбит у постановці Максима Голенка. Найкращим акторським дуєтом – Віолетту Мамікіну та Андрія Карая у виставі «Лавка» за п'єсою О. Гельмана Миколаївського російського драматичного театру. «Віртуозне акторське партнерство» проявили Денис Фалюта, Владислав Костика, Ганна Мільошина у виставі «Старі» А. Ніколаї Театру на Чайній (Одеса).

Яскравими виявилися й паралельні програми. Зокрема, в театральному дворіку першого дня фестивалю продемонстрували фільм про Василя Стуса «Заборонений», на показі якого були присутні автори сценарію Артемій Кірсанов та Сергій Дзюба, а наступного дня тут же глядачі побачили фільм «Східняк» Андрія Іванюка з Богданом Бенюком у головній ролі. Після обох стрічок відбулись змістовні обговорення. У Потьомкінському сквері біля театру працювала музично-літературна сцена, де українські автори презентували свої нові твори, звучала жива музика тощо. Видовищним еквівалентом традиційної карнавальної ходи став річковий парад під прапорами «Мельпомени», в якому взяли участь близько восьмидесяти яхт, катерів, байдарок, човнів. Ця акція стала справжньою віддушиною для містян і гостей фестивалю – тих, які скупили за видовищами, й тих, хто звик до естетичних розваг.

Веселою, запальною, по-справжньому театральною стала фінальна точка фестивалю – Капусник за сценарієм українських письменників братів Капранових, що відбувся на Лісовій сцені «Чумацької криниці». Трагікомічний сюжет своєю енергією наповнили актори, режисери, артисти балету, вокалісти, хореографи, оркестр у повному складі Херсонського театру ім. М. Куліша. Капусник став цікавим поєднанням акторської ігрової стихії й строгої драматургічної структури: глядачі побачили сюжетне самотутнє дійство.

Те, що відбувалось у капуснику, дивним чином нагадувало те, що ми переживаємо у країні: запропоновану владою тотальну «оптимізацію» суспільства – скорочення простору життя, ускладнене пандемічною кризою. В театральному світі також лютує пандемія. Її «глобальний виклик» полягає в тому, що великому колективу пропонують «скоротитися» – самостійно прибрати «непотрібних». Коштів на всіх однаково не виділять: їх вистачить лише для «обдарованих». Тож герої отримують домашнє завдання: запропонувати те, що утримає на плаву весь творчий колектив; а всіх аутсайдерів буде скинуто в прірву небуття або просто застрелено на сцені. Починається боротьба за виживання – масштабний творчий кастинг у жанрі веселого трешу, ускладнений лихоманкою Вірусу, в ролі якого виступив головний режисер театру та постановник дійства Сергій Павлюк. Використавши талант, інтелект і присолені жарти, Єдиний Культурний Фронт у фіналі впевнено здолає обидві пошесті – медичну й політичну.

На цій же Лісовій сцені, а також на кількох галявинах поблизу, актори Херсонського театру розіграли ще одне довгоочікуване дійство – шекспірівський «Сон літньої ночі» в постановці режисера-дебютанта Євгена Резніченка. Але, незважаючи на те, що актори намагались бути веселими та моторними, сценографія – сліпучо-оптимістичною (використано чимало факелів і вогню), іскру божественної поезії з легендарного шедевр висікти не вдалося. Загальна переускладненість форми, проблеми логістики та звичайного мізансценування, «гра з вогнем», що підточувала акторські сили, вторгнення побутових елементів у таїну умовного дійства (особливо під час переходів персонажів і глядачів з однієї локації в іншу), хронічні «відволікання» в намаганні освоїти «багату натуру», а також не «безперервність руху» та не «замкнутість дії» унеможливили увагу акторів до шекспірівського змісту. А глядачів – до слів драматурга. Вся філософська схема чуттєвої казки загубилась уже в середині акту в трьох еротичних соснах. Натуральний ліс, що мав би допомагати виконавцям, був усе-таки надто натуральним, аби витримати конкуренцію з Лісом шекспірівським – уявним – і з самою природою акторського існування, у якій трапляються дива. В натуральному лісі дива не сталося. Але саме намагання до нього доторкнутись, як і пошук нових форм сценічної виразності та актуального експерименту в освоєнні нетрадиційних сценічних майданчиків (доречного в умовах пандемії), заслуговує на повагу.

Практика підміни краси в кожному «кадрі життя», на той, що проникає в усі шпаринки людського мозку – «конвеєр квартальної бездарності», кадри з якого мовчазно мерехтять на телевізійному екрані під час вистави «Кайдаші 2.0» – стала діагнозом хвацькій філософії сучасних сільських мешканців, яких у всій бридоті морального розкладу та духовної деградації показали актори Дикого театру. По ходу дійства складалось враження, що небезпений вірус всеосязної «квартальності», зробив-

ши крок з екрана в приватну оселю, заповнював своїми токсинами мозкові клітини сучасних обивателів. Йому у фіналі доля їх була вирішеною: ліків не було (бо вони потребують духовної роботи), але мешканці виглядали ще живими. Втім, це були останні спалахи розуму перед походом у небуття¹.

Контрастною нинішнім кайдашам – світлою стороною українського всесвіту – стала пам'ять сільської бабусі з мововистави «Не плачте за мною ніколи» у виконанні Лариси Кадирової. Такого роду спектаклі, незважаючи на психологічний спротив, помітно піднімають морально-художню планку глядача. Думка про чисте життя як підготовку до красної смерті не готує його до угоди зі смертю. Попри вік, на відміну від прагматичного сімейства Кайдашів із начисто стертою пам'яттю, баба Юстина має чудову пам'ять і матеріалізує її в дії. У фізичному сенсі побожна бабуса самостійно споряджає себе в останню дорогу, яка в українській традиції має бути вишуканою і естетичною. Вишита сорочка, хустина з китицями, свічка з ароматного воску, ягоди калини та висушені квіти, покладені на своє місце в задалегідь заготовлену домовину – окрім функціонального, всі атрибути життя, що має намір перейти в інші виміри, мають точне символічне значення. Разом із простими фізичними діями баба Юстина аналізує життєві шляхи померлих і живих – грішних і праведних – своїх односельців, знаходячи прямий зв'язок між змістом людського життя й формою його смерті. Через призму бачення однієї бабусі вся новітня історія українського народу за годину промайне перед глядачами: колективізація, голод, діти, народжені мертвими внаслідок непосильної праці батьків, інші не менш трагічні сторінки зовсім недавньої історії. Проте весь пережитий досвід Юстини дійде до глядача не через слези чи нарікання – й тому прості конкретні її слова багатьох проберуть до сліз. Незважаючи на екзистенційну тематику, Лариса Кадирова наповнює дійство величезною енергією сюжету – могутньою силою вікової традиції, котра змушує тих, хто цінує мудрість понад усе, забути і східну ностальгію, й принади «євро-ремонту» та впевнено рухатись у напрямку рідних душ. Виставу показали у пам'ятці архітектури – напівзруйнованому Палаці культури в центрі Херсона, стіни якого, виявляється, пам'ятають Панаса Саксаганського й Марію Заньковецьку, Оксану Петрусенко й футуристичні вистави Володимира та Давида Бурлюків. У червоній цеглі під ногами й умитих дощами проїмах велетенських вікон, ніби в дзеркалі безжального часу, пародуючого міфи про українську долю, відобразились гротескові реалії сьогоденної України, здатної уміщувати в собі й депресивну філософію манкуртів, і живу екзистенцію баби Юстини. І це означає, що боротьба мистецтва з безкультур'ям за людські душі триватиме – зокрема, й завжди завжди очікуваній «Мельпомені Таврії».

«Січеславна-2020»: розмаїття форм і актуальність змістів

Юлій Швець

Сцена з вистави «По той бік кургану». Режисер Олександр Бельський. Криворізький театр «Академія Руху».

Незважаючи на численні побоювання, у вересні 2020 року в звичному «живому» форматі відбувся театральний фестиваль «Січеславна-2020». Регіональний конкурс на здобуття вищої театральної нагороди Придніпров'я охоплює п'ятнадцять професійних театрів Дніпропетровської й Запорізької областей. Провести його в двадцять восьме вдалося насамперед завдяки Дніпровському міжрегіональному відділенню НСТДУ та його очільнику Олександрові Шароварову. А також підтримці керівників міст і областей.

Намагання представників влади системно вкладати у майбутнє, перетворюючи навіть районні міста у культурні столиці, заслуговують на повагу. Бо це зовсім інше, ніж бажання «оптимізувати» обтяжливі театри або тримати їх в облупленому – прямо й фігурально – стані, як це має місце в сусідніх регіонах. Реалізувати світлу мрію можна й ремонтуючи заклади культури, фінансуючи творчі колективи, матеріально підтримуючи фестивалі – в цьому відмінність між столицею купецькою й культурною.

Унікальність «Січеславни» в тому, що театри не з'їжджалися до одного міста; навпаки, критики й експерти їдуть до театрів. Дещо втрачаючи у міжтеатральній (внутрішній) комунікації, театр вирає в суспільно-театральній (зовнішній). Об'єктивність незалежного оцінювання забезпечується тим, що після кожної вистави відбувається обговорення – експерти дають усні рецензії, які

¹ Детальніше про виставу див. у матеріалі «Кайдаші: вчора, сьогодні, завтра?»